

Makulátlan tükör
Tanulmányok a *Makula nélkül való tükör*
című kegyességi műről

Szerkesztette
Maczák Ibolya

MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport
Budapest, 2016

MACZÁK IBOLYA

*A Makula nélkül való tükör szövege egy 18. századi prédikációban**

Amint azt a szakirodalom több ízben is igazolta,¹ Kelemen Didák *Buza fejek*² című, vasárnapi prédikációkat tartalmazó kötete jelentős mértékben kompiláció – s igaz ez a kötet leghíresebb, legtöbbször elemzett szentbeszédére, a második nagypénteki prédikációra is.³ E szöveg sajátossága, hogy míg a kötet túlnyomó részében Pázmány-átvételek igazolhatók – főként a prédikációkból, illetve kisebb mértékben a *Kalauz*-ból – alig akad egy-két olyan rész, amelyben egyéb, „speciális” forrással élt az összeállító. Ezek közé tartozik a már említett, második nagypénteki beszéd, amelyben két Pázmány-prédikáció,⁴ egy másik, ugyancsak jezsuita ihletettséggű mű⁵ és a *Makula nélkül való tükör* azonosítható forrásként.

Utóbbi kegyességi mű szerepeltetése több szempontból is igen jelentős a *Buza fejek* prédikációgyűjteményben. Először is a kompilált részek mértékét és pontosságát tekintve. A *Makula nélkül való tükör*-ből származó átvételek negyvenhat fejezetet érintenek a Kelemen-beszédben a Betániai jelenettől (61) Jézus temetéséig (105). Megállapítható, hogy olykor jelentős mértékben „ugrott” a Kelemen-kötet prédikációjának összeállítója, azaz számos fejezetet nem használt fel, ugyanakkor több

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tudományos főmunkatársa.

¹ OCSKAY György, *Pázmány hatása Kelemen Didák prédikációiban*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1982, 436–448; UÓ, *Kutatások a magyar késő barokk retorikus próza terén: Kelemen Didák prédikációi*, 1983. [Doktori értekezés kézírata.]; HARGITAI Andrea, *Kelemen Didák prédikációinak Pázmány-kompilációi*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2001, 638–656; MACZÁK Ibolya, *Elorzott szavak*, Szigetmonostor, WZ Könyvek (Források Tükrében), 2010.

² KELEMEN Didák, *Buza fejek*, Kassa, 1729.

³ TASI Réka, *A popularitás egy változata a barokk prózában: Kelemen Didák prédikációinak dramatikus jegyei*, Irodalomtörténet, 2002, 188–205; UÓ, *Kelemen Didák prédikációinak dramatikus jegyei, avagy a popularitás egyik változata a barokk prédikációirodalomban = A ferences lelkiség hatása az újkorai Közép-Európa történetére és kultúrájára*, szerk. ÓZE Sándor, MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert, PPKE BTK, METEM, Piliscsaba–Bp., 2005 (Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti Konferenciák, 1/2), 770–780.

⁴ Pázmány Péter nagypéntekre írt beszédei: „A Christus szenvedésének egész rendiről” illetve „Mit kel a Christus szenvedésében szemlélnünk; és abból minémű hasznot kell vennünk”.

⁵ Első kiadása: William STANYHURST, *Dei immortalis in corpore mortali patientis historia*, Antwerpen, 1660.

összefüggő szöveget igen részletesen. Ugyanakkor van olyan fejezet a kegyességi műben (81), amelyből csak egy fél mondatnyi szöveget emelt át a kompilátor.

A prédikációban eddigi ismereteink szerint a fel nem használt *Makula nélkül való tükkör*-fejezetek a következők voltak: az utolsó vacsoráról (63), a kertbe menetelről (64), Jézus szomorúságának okairól (66) szólnak, majd Jézus imái az Olajfák hegyén (67–68), az égi per (69) és Szűz Máriai betániai keserősége. Azt a részt sem a *Makula nélkül való tükkörből* kompilálta a hitszónok, amikor a népnek választania kellett Jézus és Barabás között (84), és szent anyjával való találkozásáról szólót sem (91). A Jézus kereszten mondott szavaival (96, 97, 98, 99) és halálával (100) foglalkozó részt szintúgy nem emelte át a kompilátor a kegyességi műből.

A *Makula nélkül való tükkör* azonosítása a *Buzsá fejeke* című kötetben azért is jelentős, mert sajátos módon mutat rá a kompilátori tevékenységben rejlő szerzői invencióra. Nagyon valószínű ugyanis, hogy bár a prédikációs kötet anyagának elsődleges kompilátora Bernárd Pál volt a 17. században,⁶ a magyar nyelven először 1712-ben megjelent kegyességi mű mindenképpen 18. századi betoldás, s vélhetően Kelemen Didák kompilátori tevékenységéhez kapcsolódhatott.

A *Makula nélkül való tükkör* jelenléte azért is figyelemre méltó a prédikációs kötetben, mivel – amint azt Lauf Judit kutatásai is igazolták⁷ – sajátosan a magyar és sajátosan a ferences hagyományhoz kapcsolódik. Kelemen Didák feltételezett kompilátori munkáját is hasonló igény hathatta át: a főként Pázmánytól kompilált, jezsuita hagyományt követő⁸ Pázmány- illetve Stanihurst-szövegrészek beillesztése mellett fontosnak érezhette saját rendje lelkiségének reprezentálását is a szentbeszédben.

A fentiekben korábbi kutatásokat összegezve mutattam be a *Makula nélkül való tükkör* jelentőségét a *Buzsá fejeke* című prédikációgyűjteményben. A továbbiakban a műben fellelhető szerkesztői eljárást elemzem – eddig még nem vizsgált szempontból. A Kelemen Didák névével fémjelzett második nagypénteki beszédben ugyanis sajátos kompilációs mintázat fedezhető fel. A minorita hitszónok több helyen olyan megoldással élt, melynek során két forrást változtatott szó szerinti, jelöletlen idézetek formájában – csaknem mondatról mondatra. Egy ilyen szöveghelyet

⁶ MACZÁK Ibolya, „Enyim csak földözés...” *Szerzőségi és szövegalkotási kérdések Pázmány Péter, Kelemen Didák és Bernárd Pál tevékenységének háromszögében*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2010, 163–169; UÓ, „Hebnytem is légy fényes tűz majd korod ormán” (*Kompiláció mint ferences-jezsuita „határvonal”*) = *Közkeincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti tanulmányok, 8), 157–167.

⁷ LAUF Judit, *Egy középkori nyelvmű, a Píry-hártya kódexe...*, Magyar Könyvszemle, 2012, 382.

⁸ VÖ. ÖRY Miklós, *Pázmány az íge szolgálatában*, Szolgálat, 1969/2, 53.

korábban már ismertettem,⁹ de komplex elemzésével adós maradtam. Az alábbiakban a korábban tárgyaltaakhoz képest más típusú szövegrészen mutatom be a kompilációs eljárást – újabb szempontokat is figyelembe véve.

Korábbi elemzésemben főként az átvételek mértékére és azok elrendezésére helyeztem a hangsúlyt. Ez összhangban állt a korabeli kompilációs eljárások alapját képező olvasási mód irányelveivel, melyekről a következőket jegyezte meg Kiss Farkas Gábor: „a szöveget nem annyira strukturált műegésként, mint inkább elemekre bontható retorikai argumentumokból felépülő egységként szemléli, és ezáltal a fragmentáltság által az argumentumok kiragadhatóvá válnak és függetlenedhetnek eredeti kontextusuktól, majd újrafelhasználhatóak lesznek egy másik műben.”¹⁰

Míg múlt alkalommal a Kelemen Didák neve által fémjelzett nagypénteki beszéd olyan részét elemeztem, amely Jézus szenvedésének két stáció közötti történetét mutatta be: a megváltó kicsúfoltatását és kínzását.

[...] mert valaki mit tehetett szóval, cselekedettel, kiáltással, nevetéssel, mind el követték, mint valami farsangos Királykát, nagy sok nevetséges tréfákkal vissza küldé Pilátushoz. Midőn azért a' fejér ruhába kötözve vinnék, az ünnepre fel gyülekezett sokaság csudájára futott, az ajtok, ablakok, utcák emberekkel teli voltak, 's látván hogy a' Pilátus szolgai minden gyalázzattal illetnék Urunkot, ezek is minnyájon csúfolták, gyalázták, 's bolondnak kiáltották: Némellyek sárral, 's kövel hagyigálták: némellyek csúf ruháját húzták; midőn pedig valamely útca szegletéhez jutott, a' hol sok nép álván, minnyájon fen szóval kezdetek ötet nevetni, 's némellyek csúfságból süveget vetettek előtte, 's térdet hajtottak: ha valami tócsán, vagy sáron kellett menni, mingyárt közepére vitték, melly miatt köntösi, Sz. lábai, és a' csúf ruha igen meg sárosodott; ki tudná elő számlálni mennyi süvöltést, taszigálást szenvedett ebben a' bolond öltözetben az Isten Bölcsessége? minden irgalmasság nélkül nagy kegyetlenséggel fejét verték, halálos sebekkel sebesítettek; mert azt akarták, hogy ha Pilátus nem akarná halálra adni, úgy-is még azon a' napon meg-hallyon a' verés miatt, számtalan tréfákat, és mardosó játékokat szórtnak reá, egy szóval, úgy bántak véle, mint lattyuk, hogy bántak a' bolondokkal: ki orrát pattogtatta, ki taszigálta, ki illetlen tréfákkal csúfolta. Oh Sz. Isten mennyire meg aláztad magadot! így kellett a' mi kevelységünket meg-rontani, a' mi balgatagságunkat észre hozni!¹¹

⁹ MACZÁK Ibolya, *Elorzott szavak, i. m.*, 133–135.

¹⁰ KISS Farkas Gábor, *Zrínyi, a filológus és a reneszánsz olvasáskultúra* = „Ritrar parlando il bel”: *Tanulmányok Király Erzsébet tiszteletére*, szerk. SZEGEDI Eszter, FALVAY Dávid, ERTL Péter, Bp., L'Harmattan, 2011, 344.

¹¹ *Buza fejek, i. m.*, 1729, 305.

A szöveg tartalmi sajátossága, hogy – kis túlzással élve – voltaképpen bármelyik két stáció között megtörténhettek volna, tehát nem szorosan kötődnek egy-egy konkrét jelenethez, másrészt nyilvánvalóan sok olyan elemet tartalmaz, amit nyilvánvalóan szentírási alapon, ám részletekbe menően, saját fantáziája nyomán színesített a hitszónok (gondolhatunk itt a Krisztus orrát fricskázó vagy a szenvedő Messiást tócsába terelő tömegre). Vagyis a történet – a tartalmi elemeket kompilációs lehetőségként értelmezve – a passióelbeszélések több pontjára is beilleszthető. Jelen esetben azonban egy olyan történetet igyekszem górcső alá venni, mely jóval kötöttebb ennél. A Júdás haláláról szóló szövegrész a Kelemen-beszédben a következőképpen szerepel:¹²

Ezt látván Judás eszébe vevé mely nagyot vétett, **mert mihént a' harmincz ezüst pénzt el-nyerte, mindgyárt magában szállott, és a' sátán felnyitotta szemeit, hogy lássa az ő súlyos vétkét, és kezdé Lelki ismirete furdalni. ha az Istent gondolta, itéletitül félt; ha az Eget gondolta, előtte bé volt tevé, a' pokol pedig nyitva vólt; ha urunk Jésust gondolta, azt meg-haragitotta; ha bűnét meg gondolta, olly nagynak látta, hogy engedetlennek vélte lenni, és az ördög mind jobban jobban rettentvén utóllýára kétségbe esék.** Így bánik az ördög a' gonoszokkal: nagy örömeket, szép reménségeket, és hasznokat mutogat, mikor őket csalogattya, de az után szörnyű szorongatasival, kétségbe ejti, és nagy isteni, és nagy isteni káromlással el hiteti vélek, hogy nagyobb az ő bűnök az Isten irgalmasságánál. Viszsa veté azért Judás a' Papoknak a' pénzt, **'s el menvén a' Sion hegyére és egy fára fel akasztá magát, és lelkét ördögnek adá, és így a' szerencsétlen ember pénzét el nem élte, és pokolban-is örökké kell Kinlódnia.** Tekincs meg bűnös lélek Júdast, mintha testtül, lelkestül látnád a' pokolban, úgy vélem az egész világ gazdagságáért nem volnál csak három óráig ott: **Miért vagy tehát olly vak egy kis haszonért mulando árnyékért, egynehány pénzért, egy kis testi undok gyönyörüségért lelket az ördögnek adod? Oh bűnös! nyisd fel szemeidet, és egy kis testi gyönyörüségért örökké ne kinlódgyál.**

Midőn azért a' Zsidó Tanács Pilatus házához gyült volna, látván Pilátus, hogy a' Népnek eleji, és Fejei hozzák Kristust: meg tekintvén melly sok vereségekkel, és pökdősésekkel undokították ötét, és hogy illy jeles napon-is törvényt kívánnak ellene, azt állitá, hogy valami szokatlan, és veszedelmes nagy gonoszságban kapták, mellynek ítélése üdö halasztást nem szenved. [...].¹³

¹² A *Makula nélkül való tiúkörből* származó szövegrészeket félkövér betűtípussal jeleztem.

¹³ *Buza fejek, i. m.*, 302–303.

A kompilátor eljárását a következőképpen szemléltethetjük:

Pázmány Péter ¹⁴	<i>Makula nélkül való tükör</i> ¹⁵
Ezt látván Judás eszébe vevé mely nagyot vétett,	mert mihént a' harmincz ezüst pénzt elnyerte, mindgyárt magában szállott, és a' sátán fel-nyitotta szemeit, hogy lássa az ő súlyos vétkét, és kezdé Lelki ismirete furdalni. ha az Istent gondolta, itéletitül félt; ha az Eget gondolta, előtte bé volt tevé, a' pokol pedig nyitva volt; ha urunk Jésust gondolta, azt meg-haragitotta; ha bűnét meg gondolta, olly nagynak látta, hogy engedetlennek vélte lenni, és az ördög mind jobban jobban rettentvén utólyára kétségbe esék.
Igy bánik az ördög a' gonoszokkal: nagy örömeiket, szép reménségeket, és hasznokat mutogat, mikor őket csalogattya, de az után szörnyű szorongatasival, kétségbe ejti, és nagy isteni, és nagy isteni káromlással el hiteti vélek, hogy nagyobb az ő bűnök az Isten irgalmasságánál. Viszsa veté azért Judás a' Papoknak a' pénzt,	's el menvén a' Sion hegyére és egy fára fel akasztá magát, és lelkét ördögnek adá, és így a' szerencsétlen ember pénzét el nem élte, és pokolban-is örökké kell Kínlódnia. Tekincs meg bűnös lélek Júdast, mintha testestül, lelkestül látnád a' pokolban, úgy vélem az egész világ gazdagságáért nem volnál csak három óráig ott: Miért vagy tehát olly vak egy kis hasznért mulando árnyékért, egynehány pénzért, egy kis testi undok gyönyörűségért lelket az ördögnek adod? Oh bűnös! nyisd

¹⁴ PÁZMÁNY Péter, *A római anyaszentegyház szokásából, minden vasárnapokra és egy-néhány innepekre rendelt evangéliumokról prédikációik*, 1636.

¹⁵ *Makula nélkül való tükör*, Nagyszombat, 1712.

látván Pilátus, hogy a' Népnek eleji, és Fejei hozzák Kristust: meg tekintvén melly sok vereségekkel, és pökdösésekkel undokították ötöt, és hogy illy jeles napon-is törvényt kívánnak ellene, azt állítá, hogy valami szokatlan, és veszedelmes nagy gonoszságban kapták, mellynek itilése üdö halasztást nem szenved. [...].

fel szemeidet, és egy kis testi gyönyörűségért örökké ne kinlódgyál.

Midön azért a' Zsidó Tanács Pilatus házához gyült volna,

A szövegrészben – szó szerinti átvételekkel két forrást váltogat a kompilátor: a *Makula nélkül való tükrör* 79. és 81. fejezetét, valamint Pázmány első nagypénteki beszédét. A fenti táblázat alapvetően az újonnan létrejött mű (a Kelemen-beszéd) tükrében szemlélteti a szövegösszefüggéseket. Ha azonban a források szempontjából vizsgáljuk az átvételeket, felfigyelhetünk néhány érdekességre.

A prédikációba kompilált *Makula nélkül való tükrör*-szövegrész a következőképpen olvasható a kegyességi mű 1712-es kiadásában:

De a' Judás esetit-is akarom jelenteni, a' ki midön az ártatlan Barányt elárulta volna, és a' harmincz ezüst-pénzt el-nyerte, mindgyárt magában szállott, és a' Sátán fel-nyitotta szemeit, hogy lássa az ő súlyos vétjét, és kezdé Lelki ismérte furdalni, ha az Istent gondolta, itéletitül félt, ha az eget gondolta előtte bé volt teve, a' pokol pedig nyitva volt. Ha Urunk Jesust meg-gondolta, azt meg-haragitotta, ha bűnét meg gondolta, olly nagynak látta, hogy engedetlennek vélte lenni, és az ördög mind jobban rettentvén, utólyára kétségben esék. Azért a' Templomba mene, és a' melly pénzt Urunk Jesusért attak néki, vissza adta mondván: Vétkeztem, az ártatlan vért el-árultam. A' Papok pedig kiknek vigasztalni kellett volna, nagyobb keserűsége hozták, mondván: Mi közünk hozzá, te lássad. El-menvén azért a' Sion hegyére, és egy fára fel-akasztá magát, és lelkét ördögnek adá, és így e' szerencsétlen ember, pénzét el nem élte, és pokolban-is örökké kell kinlódni. De lássad bűnös lélek, mint-ha Judást testestül, lelkestül pokolban látnád, ugy vélem az egész világ gazdagságiért nem vólnál csak három óráig-is ott: mért vagy tehát olly vak, hogy egy kis testi gyönyörűségért lelkedet az ördögnek adod.

Oh bünös nyisd-fel szemeidet, és egy kis testi gyönyörűségért örökké ne kinlódgyál.¹⁶

A kompilátor időnként – kisebb mértékben – élt a kihagyás eszközével. Erre példa az alábbi szövegrész:¹⁷

<i>Makula nélkül való tükör</i>	<i>Buza fejek</i>
„mért vagy tehát olly vak, hogy egy kis testi gyönyörűségért lelkedet az ördögnek adod. Oh bünös nyisd-fel szemeidet, és egy kis testi gyönyörűségért örökké ne kinlódgyál.” ¹⁸	„Miért vagy tehát olly vak egy kis haszonért mulando árnyékért, egynehány pénzért, egy kis testi undok gyönyörűségért lelkedet az ördögnek adod? Oh bünös! nyisd fel szemeidet, és egy kis testi gyönyörűségért örökké ne kinlódgyál.” ¹⁹

Mivel épp a vizsgált szövegrész sajátossága, hogy akár félmondatnyi szövegrészeket is kompilált a hitszónok, elképzelhető, hogy a „mulando árnyékért, egynehány pénzért,” szövegrész is átvétel. Forrása azonban jelenleg nem ismert.

Fontos megfigyelni, hogy a Júdás és a papok párbeszéde, illetve a *Makula nélkül való tükör*ben olvasható, ehhez fűzött rövid kommentár („Azért a’ Templomba mene, és a’ melly pénzt Urunk Jesusért attak néki, vissza adta mondván: Vétkeztem, az ártatlan vért el-árultam. A’ Papok pedig kiknek vigasztalni kellett volna, nagyobb keserűségre hozták, mondván: Mi közünk hozzá, te lássad.”) kimarad a Kelemen Didák neve alatt megjelent prédikációban.

Ez a szövegrész tartalmi tekintetben más jelentőségű, mint a korábban vizsgált, Jézus gúnyolásáról szóló. Először is azért, mert nem pozicionálható át (illetve más szempontok alapján, mint az): elsősorban azért, mert egy epizodikus történetről van szó esetében, míg a menettel kapcsolatos részek lényegében ismétlődnek. Tartalmi tekintetben pedig – igaz, saját kommentárjával ellátva („kiknek vigasztalni kellett volna, nagyobb keserűségre hozták”) olyan részt hagy el a hitszónok (a papi fejedelmek és Júdás párbeszédét), ami Máté evangéliumában is szerepel.

¹⁶ *Uo.*, 343–344.

¹⁷ A két szöveg közötti egyezéseket félkövér betűtípussal jelöltem.

¹⁸ *Makula, i. m.*, 344.

¹⁹ *Buza fejek, i. m.*, 303.

Filológiai tekintetben nagy jelentősége van annak az igencsak rövid szövegrésznek, ami a nyolcvanegyedik fejezetből került a szövegbe:²⁰

Midön azért a' Sidó Tanács Pilatus házához gyült volna, bé nem mentek, hanem a' kö grádics alatt kinn maradtak a' piaczon, mert azt tartották, hogy meg-ferteztetnek, ha a' Pogány házába bé-mennek²¹

Esetünkben ennek már csak azért is jelentősége van, mert a kompilátor nem vett át szövegrészt a nyolcvanadik részből (*Miként vitetett Urunk Jesus Pilátushoz*²²). Azaz bár a szövegek sorrendjét megtartotta, jelentős kihagyásokkal, „ugrásokkal” élt a kompilátor. Mindez azt bizonyítja, hogy szisztematikusan haladt a szövegben és tudatosan emelte ki a neki megfelelő részeket.

A 79. fejezet, amiben a *Makula nélkül való tükörből* származó szövegrész szerepel, amelynek címe: *Miként Szent Péter Urunk Jesust meg-tagatta*.²³ A „De a' Judás esetit-is akarom jelenteni...” szövegrésszel vezeti be a hitszónok Júdás halálának történetét: a fejezetben tehát a kétfajta árulás leírását állítja párhuzamba.

Ha a Pázmány-átvételeket vizsgáljuk a szövegben, a következőket figyelhetjük meg:²⁴

Negyedik helye a' Christus kínnyának, a' Pilátos házánál vólt. Mert, jó reggel egybe-gyölvén a' Sidók, el-végezék, hogy halálra adassék Christus: és, hogy annál kegyetlemb kínokkal öletnék, a' Pogány Pilátos kezébe vívék kötözve. **Ezt látván Judas, eszébe véné, mely nagyot vétett: és vissza-vetvén a' pénzt a' Papoknak, fel-akasztá magát. Így bánik az Ördög a' gonoszokkal: Nagy örömekeket, szép reménségeket, és hasznokat mutogat, mikor őket csalogattya: de az-után, szörnyű szorongatásával kétségbe-ejti: és, nagy Isteni káromlással, el-hiteti vellek, hogy nagyob az bünök az Isten irgalmánál.**

Pilátos, látván, hogy a' Népnek Elei és fejei hozzák Christust: meg tekintvén, mely sok vereségekkel és pökdösésekkel úndokították ötöt: és, hogy ily Jeles Napon-is törvényt kívánnak-ellene: azt alítá, hogy va-

²⁰ Azokat a szövegrészeket, amelyek a *Buza fejeke* kötet prédikációjában szó szerint szerepelnek, félkövér betűtípussal jelöltem.

²¹ *Makula, i. m.*, 348.

²² *Uo.*, 344–347.

²³ *Uo.*, 341–344.

²⁴ Azokat a szövegrészeket, amelyek a *Buza fejeke* kötet prédikációjában szó szerint szerepelnek, félkövér betűtípussal jelöltem.

**lami szokatlan, és veszedelmes nagy gonosságban kapták, melynek
itflése üdö-hallasztást nem szenved.**²⁵

Az átvételek a forrásmunkának megfelelő sorrendben kerültek a prédikációba (a közbeékelt *Makula nélkül való tükrör*-szövegekkel bővítve). Utóbbi szemelvényből az is kitűnik, hogy a Pázmány-szöveg elejét nem vette át a hitszónok: egészen pontosan azt a részt, ami az eredeti prédikáció szerkezetét meghatározza.

A korábbi kutatások már igazolták, hogy a Pázmány-beszédek számos tekintetben Szent Ignác lelkigyakorlatainak rendszerét követték.²⁶ Ennek tudható be a Pázmány-féle első nagypénteki beszéd felosztása, amely a szenvedés helyeinek felsorolása szerint tematizálja az eseményeket. Ezt az elrendezést láthatóan szándékosan mellőzte a kompilátor.

Megállapítható, hogy a Kelemen-beszéd összeállítója vagy összeállítói a forrás-szövegek sajátos tartalmi-formai tematikáit tudatosan bontották meg, hiszen mind a Péter-történetet, mind pedig a helyek szerinti beosztást tudatosan hagyták figyelmen kívül saját szentbeszédük szerkesztésekor – noha számos szövegrészt szó szerint emeltek át a forrásokba. Könnyen elképzelhető, hogy a *Makula nélkül való tükrör* később került a már Pázmány-részeket tartalmazó kompilált beszédbe. Mindenképpen figyelemre méltó azonban a „szerkesztő(k)” gondos filológiai eljárása.

A *Makula nélkül való tükrör* tehát jelentős mértékben meghatározza a *Buza fejek* című prédikációs-kötet második nagypénteki beszédét, hiszen kegyességi műből származó, szó szerinti, nagy terjedelmű átvételeket tartalmaz. A ferences ihletettségű forrás újabb, tartalmi szempontokat is érvényesítő értelmezésével az eddig ismerteknél jóval részletesebben elemezhetjük a kompiláció folyamatát.

²⁵ PÁZMÁNY, *i. m.*, 497–498.

²⁶ Vö. ÖRY, *i. m.*, 53.

